

РЕЦЕНЗИЯ

По конкурс за заемане на академичната длъжност „професор”

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: Български език (българска лексикология и лексикография)

Съгласно обявата в „Държавен вестник”, бр. 62/29.VII. 2014 г.

Кандидат: доц. д-р Сия Борисова Колковска, Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин” при БАН, Секция за българска лексикология и лексикография

Рецензент: доц. д.ф.н. Пенка Стоянова Бурова, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий”, Филологически факултет

Общо описание на представените материали.

Научната продукция на С. Колковска включва 2 монографии (едната в съав. с обособени части), 7 студии (4 в съавт.), 52 статии и доклади, публикувани в пълен текст (25 в съавт.), и 1 тезис на доклад. Съавторка е на 8 тома на многотомния Речник на българския език и на 8 други речника: два речника на неологизмите, 2 терминологични, 3 двуезични речника и 1 електронен синонимен речник (тезаурус). Има 34 участия в национални и международни научни конференции. Участвала е в съставянето на най-богатата библиография по българска лексикология и фразеология. Участва в разработването и развитието на 3 лексикални електронни ресурса: БНК, лексикалния портал „Инфолекс” и сайта с нови думи „Неолекс”.

Публикации след получаване на научната степен и академичната длъжност.

Кандидатката участва в конкурса за академичната длъжност „професор” със следните теоретични и научноприложни трудове: 1 монография (в съавт., с обособени части), удостоена с наградата Книга на годината на ИБЕ за 2013 г.; с авторство от 874 стандартни страници в различни томове на многотомния Речник на българския език (том XIII, том 4. Второ допълнено и преработено издание, том XIV, удостоен с наградата Книга на годината на ИБЕ за 2012 г., том XV, приет за печат); с 1 неологичен речник (в съавт.); с 1 двуезичен речник. Участва и с 5 студии, самостоятелни или в съавторство, с 37 статии, самостоятелни или в съавторство, с 1 отпечатан тезис на доклад, със съставителство на библиография. Има 23 участия в национални и международни конференции, 5 рецензии за монографии и речници, 8 участия в съставителство и редакция на научни сборници и на томове на многотомния Речник на българския език (том XIV и XV). Изготвила е две становища и две рецензии по процедури за научни степени. Участва в създаването на 3 електронни езикови ресурса.

Доц. д-р С. Колковска участва в конкурса с впечатляващ брой научни и научноприложни трудове. Както нейната обща, така и посочената за участие в конкурса научна продукция има висока научна стойност, разкрива компетентност и осведоменост, задълбоченост и добросъвестност. Това са качества, които са й помогнали да се изгради като лексиколог и лексикограф, включително и като водещ специалист по изработване и прилагане на корпусните методи, като сериозен учен в областта на терминологията, неологията и лексикографията.

Обща характеристика на научната, научноприложната и педагогическата дейност на кандидата.

1. Данни за кандидатката

Сия Борисова Колковска (р. 1961) завършва специалност българска филология в СУ „Св. Климент Охридски“ през 1985 г. В периода 1986 - 1987 г. и 1993 – 1994 г. работи като проучвател в ИБЕ, а в периода 1988 – 1993 г. е редовен докторант към същия институт. От 1995 г. е н. сътр. II ст., от 1988 г. – н. сътр. I ст., а от 2006 г. – доцент – цялото ѝ израстване е в ИБЕ.

През периода 2010 – 2011 г. е хонорувана преподавателка в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и води лекции и упражнения по корпусна лингвистика в магистърска програма по компютърна лингвистика. От 2013 г. е ръководител на Секцията за българска лексикология и лексикография на ИБЕ към БАН.

През 1994 г. получава научната и образователна степен „доктор“ с дисертация на тема „Термините за процеси в съвременния български книжовен език“ и научен ръководител чл.-кор. проф. д.ф.н. М. Попова.

2.Участия в научни проекти и в ръководството на научни проекти.

С. Колковска участва в 5 научни проекта на ИБЕ, в 7 (за периода на конкурса – 5) международни проекта с участие на ИБЕ, в 3 проекта, финансирани от ФНИ, в 2 (за периода на конкурса - 1) проекта с външно финансиране. Участва и в ръководството на два от тези проекти. Работата ѝ върху проектите издава нейните широки интереси в областта на лексикологията и лексикографията, задълбочава и разширява лексикографската ѝ работа (в това число и електронизация на лексикографските ѝ постижения), обогатява приносите ѝ с изследвания върху други славянски езици.

3.Основни научни и научноприложни приноси.

Редица трудове на доц. Колковска са в съавторство, но тук се разкриват единствено приносите, които ѝ принадлежат.

Приноси за развитие на българската неология.

Приносите в тази област са резултат от постиженията на кандидатката в представената монография, в представените студии и статии и в изработените с нейно участие два неологични речника, с един от които участва в конкурса.

На **първо** място ще се спра на най-важния и обемен труд, с който тя участва в конкурса, а именно монографията „Динамика и иновационни процеси в българската лексика в края на XX и началото на XXI век“ (Л. Крумова-Цветкова, Д. Благоева, С. Колковска, Е. Пернишка, М. Божилова. Българска лексикология и фразеология. Том 1. Българска лексикология. Под научната ред. на Е. Пернишка, Л. Крумова-Цветкова. София: БАН, 2013), която накратко ще наричам Монография. Ще очертавам приносите на авторката, като се движа по реда на изследваните тенденции в развитието на неологичната лексика, който тя е дала в своите резюмета.

1.Тенденция към интернационализация, изложена в III глава, раздел 2 (с. 280 – 296). Тук (в съавт. с Д. Благоева) е представена класификация на новите интернационализми в българския език (лексеми, поликомпонентни единици и семеми), основана на значителен обем езиков материал. Новата интернационална лексика е разпределена по сфери на функциониране. Самостоятелно е разработен раздел 2.6., в който С. Колковска извежда извода, че в българския език интернационализацията се проявява и с метафорични модели с интернационален характер, някои от които са нови за българския език (*зелена партия - зелен депутат*). Регистрира нов метафоричен модел

– на машина се приписват човешки качества (*умен компютър*). Определя и водещата подсистема по относителен дял на интернационална лексика и по семантични иновации - сферата на компютърните и информационните технологии.

2.Тенденция към национализация, която се изразява в създаване на думи, устойчиви съчетания и фразеологизми с домашни езикови средства, и обхваща и адаптацията на лексикалните интернационализми, която довежда тези единици до български облик. След адаптацията С. Колковска разглежда и интеграцията (установена като етап от М. Попова относно чуждите думи и изразяваща се във включване на заемката в словообразователно гнездо и в участието ѝ във вторична номинация) като различни етапи на националноспецифичното оформяне на интернационализмите. С това въвежда понятието за интеграция на неологизмите в езиковата система. Прави извода, че и през последните години езикът запазва активната си роля при усвояване на тези елементи, запазвайки своята национална специфика.

3.Тенденция към интелектуализация, изразяваща се във формиране на нови абстрактни съществителни имена за действия, на сложни съществителни имена, в създаване на терминологични единици и значения. Проява на интелектуализацията е детерминологизацията, на която са посветени и статии (например „Семантични неологизми в българския език, възникнали в резултат на детерминологизация», в материалите - № 37), изясняващи процесите на детерминологизация не само на стари, но и на нови термини, които и според мои наблюдения като че ли се заемат направо със значението си на общоупотребими думи (*гуру, олигарх, опция*). Посочват се основни модели на детерминологизация чрез метафора, при които новите значения обикновено изразяват иронично или неодобрително отношение към денотата.

4. Принцип за езикова икономия. Както в монографията, така и в отделни статии, се прави преглед на начините, чрез които се засилва действието на този принцип като тенденция, например в най-яркия му израз – лексикализиране на чужди инициални съкращения (есемес, дивиди). С. Колковска прави анализ и откроява новите явления и степени на използване, напр. на словообразователните компоненти е- и м-. С тях се образуват неологизми, чиято структура е определена като «нова и необичайна», а моделът – като иновационен за българския език. Авторката обобщава, че стремежът към езикова икономия води до оформяне на словообразователни форманти и модели от нов тип в българската лексика.

5.Семантична неологизация. Семантични неологизми. (Раздел 5, с. 250 – 253; 249 - 279). Разгледани са семантичните неологизми, главно в структурно-семантичен план, съчетан с когнитивни елементи. За първи път в българската неология се изследват детайлно семантичните неологизми, като се създава типология на моделите на метафоризация и метонимизация, по които са образувани.

5.1. Въз основа на наблюдения върху българския език С. Колковска открива още един, нов фактор, който се прибавя към вътрешноезиковите стимули за семантична неологизация (наред с външноезиковите фактори). Този фактор се проявява в рамките на словообразователното гнездо и е свързан с тенденцията към семантична съотносителност на неговите членове, изразяваща се в развитието на съотносителни значения обикновено в семантичната структура на производни думи по отношение на

мотивиращата дума в гнездото (например новото значение на деривата *осиновител*, стимул за което е новото значение на мотивиращия глагол *осиновявам* `поемам издръжката на животно в зоопарк`), или на отделни производни думи, които си влияят взаимно със своята семантика (новото значение на *ликвидатор* `участник в ликвидационен съвет` се предхожда от новите значения на *ликвидация* и *ликвидационен*). (По този въпрос е публикувана и статия № 44.) Новият открит и формулиран от С. Колковска фактор обогатява знанията за сложните причини за пораждаване на семантични иновации в езика.

5.2. Нови метафорични и метонимични значения в българския език като семантични неологизми. Този твърде обемен раздел (249 – 279) е посветен на създадената тук типология на новите преносни метафорични и метонимични значения, която включва най-широко застъпените модели за тяхното образуване.

Анализирани са 90 нови значения на съществителни, образувани чрез метафора, които могат да се съпоставят с аналогични модели, изведени от много по-обширен материал от субстантивна лексика преди 90-те години на 20. в. Разгледани са метафорични значения от три типа в зависимост от това дали означават предмети, лица или абстрактна същност (действие, събитие, проява и под.). За съществителните имена се установява, че повечето от типовете нови метафорични значения следват установените досега съществуващи в българския език модели. Изключение правят три типа: название на лице поради сходство по функция с животно (*муле*), название на лице поради сходство по място на действие с лице (*гастролъор*), название на действие, проява поради сходство по характеристика с интелектуално произведение (*чалга*, *екшън*). Твърде вероятно е моделите на първите два типа да са нови за българския език, но това не може да се твърди със сигурност без анализ на по-обширен езиков материал (с. 260). Третият модел вероятно не е нов. За новите значения при съществителните Колковска е направила изводите, че възникват с номинативна, а не с експресивна цел, че метафоричните процеси са по-активни от метонимичните.

Тъй като и според авторката признаковата метафора и метонимия са по-слабо проучени върху български езиков материал, при изследване на глаголите и прилагателните имена се изработва собствена методика за моделиране на значенията и се установяват модели на метафоризация. При признаковата лексика по-продуктивни модели се наблюдават в компютърната област. Определят се нови модели, например название на свойство на устройство със сходно по някакъв признак качество на човека, свързано с неговия интелект, възприятия, психика (*умен*, *интелигентен* – за компютър и други електронни устройства).

За новите метонимични значения е направена типологизация, прегледани са и са описани редица типове метонимични значения, с което се дава възможност за бъдещи изследвания върху тези значения.

В назоваването чрез метонимия и метафора авторката очертава тенденции, установява нови модели на вторична номинация.

6. В монографията се разискват и въпросите за когнитивния план на неологизмите, което е нов момент в тяхното описание.

На въпросите на детерминологизацията и ретерминологизацията авторката е посветила редица статии, които успешно допълват картината на динамиката при неологизмите в българската лексика.

На **второ** място, макар че повечето са хронологично са по-рано публикувани, бих поставила една група от статии, в които се проучват детайлно и задълбочено отделни въпроси, по-късно разглеждани и в монографията. Това са статии за различни групи от думи, както и за различни процеси в развитието на неологичната лексика (за медицински термини, използвани в икономиката, за метафоризация и метонимизация, относно прилагателните имена за цвят в съвременния език и мн.др.).

На **трето** място, трябва да се прибави и приносът на С. Колковска в неографията чрез участието ѝ в изработване на два неологични речника. Това участие се съчетава и определя от задълбочените теоретични проучвания на неологичната лексика - както е известно, тези два типа работа взаимно се предполагат и допълват. Тези речници компетентно и професионално отразяват двата типа неологизми, те са напълно навременни и необходими, затова досега са използвани за стотици справки и цитиране на значения, като база за други научни изследвания, а могат да служат и като източник за различни типове информация. Необходимостта от трети такъв речник е налице и показва, че последните десетилетия са време за неологични речници. Споменавам и двата речника, макар че доц. Колковска участва в конкурса с втория – РНДБЕ 2010, в който е авторка на 355 стандартни страници.

Чрез посочените дотук три групи изследвания (монография, статии и речници) авторката допринася сериозно за развитието на българската неология. Представената монография възплъщава всички изводи, до които тя е стигнала в резултат от обширните си и детайлни занимания в неологията, без да е пропуснато постигнатото досега от други, чужди или български учени. Нещо повече – прави впечатление подробното и скрупулوزно отбелязване на предшестващите изследвания. Това е черта на цялата поредица Българска лексикология и фразеология. В изследванията от тази тематична група се проследяват цялостно и комплексно не само редица съществени особености на неологизмите в съвременния български език, но и техният път от навлизането или възникването им до интеграцията и закрепването им в лексикалната система на езика и до изграждането на концепт. Нещо повече – описват се не само действащите съвременни процеси, нови модели и типове, но и тенденции в развитието на българската лексикална система като цяло и на нейния неологичен пласт. Като очертават многостранно процесите при този тип лексика, тези изследвания представят база и теоретична рамка за по-нататъшно успешно и задълбочено изследване в областта на неологията.

Приноси в българската лексикография.

Доц. Колковска участва като автор и редактор в изработването на многотомния академичен РБЕ с описание на значителен брой лексикални единици, разпростиращо се в 874 стандартни страници, разпределени в четири тома на Речника.

Участва и в изработването на словника за българско-английската част на един двуезичен речник.

Приноси в корпусната лингвистика и в корпусната лексикография.

Като отделна група се обособяват изследванията на кандидатката върху корпусната лингвистика. Това е твърде голяма част от нейното творчество (статии № 15, 19, 22, 46 и др., част от студиите), посветена на проучване на възможностите, на изработване на концепции за корпуси, на самите корпуси, на тяхното прилагане и популяризиране. Това е новаторска, затова особено трудна област. В статии и студии се разглежда и се обосновава необходимостта от въвеждане на електронни корпуси за оптимизиране на лексикографската работа. Популяризират се различни софтуерни системи, създадени за работа с електронни корпуси, както и приложението на корпусния подход при изработване на различни видове речници, включително и в неографията. При тези изследвания авторката се основава и на собствения си опит при използване на тези системи за изработване на РНДБЕ 2010. Представят се и приложения на корпусни методи в лексикални изследвания (за семантичната прозодия), резултатите от които отново намират място и в лексикографията (при отбелязване на позитивна или негативна прозодия). С. Колковска участва в разработването на концепция за корпус с лексикографско предназначение и в създаването на такъв корпус. Участва в дейността по изграждането и и разширяването на най-големия корпус на българския език – БНК, като съавторка на статии участва в представянето на резултатите от работата върху този корпус, разработван от 2009 г., на негови характеристики, обем, състав, структура и начини за търсене. Участва в изработване на концепцията за създаване на Информационния лингвистичен портал „Инфолекс” като съвкупност от лексикални ресурси за българския език. В няколко статии участва в представянето и популяризирането на ресурсите, включени в него – синонимна, антонимна и неологична база данни.

За успешната работа в областта на неологията и на лексикографията голяма роля е изиграло и изследването на термините, представляващо първата ѝ дисертация. Неологизмите и термините имат немалко пресечни точки.

Отражение на научните публикации в нашата и чуждестранната литература. Кандидатката представя 423 забелязани цитирания на свои трудове в български и чужди лингвистични изследвания. Това отразява значимостта и задълбочеността на цялата ѝ научна продукция, както и приложимостта на част от нея като основа за лингвистичен анализ. На нейни изследвания се позовават както най-авторитетни български и чуждестранни учени, така и начеващи лингвисти.

Въпроси на рецензента по представените трудове.

След обширните си проучвания върху лексиката какво мисли доц. Колковска за съществуването и мястото на метонимичните глаголни значения от типа действие, назовано чрез своя перцептивна проява (при глаголи като *щракам*, *чукам* и под.), тъй като те съответстват на общата тенденция към колоквиализация на речта на медиите, като изпълняват и разнообразни прагматични функции.

Къде е регистрирана новата семема *бакиши* за означаване на `таксиметров шофьор`, което според нея представя отделен тип метонимично значение (с. 276, Монография).

Заклучение.

От анализа на цялата научна продукция, с която С. Колковска участва в конкурса за академичната длъжност „професор”, става ясно, че тя е изграден и водещ

учен в областта на неологията, която е малко проучвана и трудна, но особено актуална за българския език през последните десетилетия. Авторката не се занимава инцидентно с отделни въпроси, а е затворила кръга от проучвания чрез обхващане на теоретични анализи, корпусна работа и речниково дело, проследявайки новите лексикални единици или значения от началото до края. Като отчитам всичко това, смятам, че са налице необходимите основания С. Колковска да бъде избрана за професор по български език (българска лексикология и лексикография). Аз ще гласувам с пълна убеденост за нейния избор на тази академична длъжност и призовавам останалите членове на уважаемото жури да направят същото.

5 декември 2014 г.

Подготвил рецензията: доц. д.ф.н. Пенка Стоянова Бурова

